

Riekonmarjoja ja tutkimusetiikkaa

Päiviö Tommila

Kännykstä on hyötyä, jos on tarve saada yhteys henkilöön silloin kun häntä ei tavallisella puhelimella tavoita. Tämän lehden toimittaja Jan Rydman halusi muistuttaa minua pääkirjoituksesta, jonka olen ajat sitten luvannut, mutta jonka kirjoittamista olen lykännyt. Hän tavoittikin minut toiselta puolelta Suomea, nousemassa Lapissa Olostunturin laelle. Oli kaunis auringonpaiste, pohjoisiin oloihin nähden poikkeuksellisen lämmin sää, kirkkaan keltaisia vaivaiskoivuja ja helakanpunaisia riekonmarjoja, ruska parhaimmillaan. Jan teki tietysti oikein ehdistaessaan puheenjohtajaa tekemättömästä työstä, kun lehti jo oli painoon menossa - vaikka tuolla hetkellä muut asiat olivat vallanneet mielen.

Lapissa luetaan Pohjois-Suomen sanomalehtiä. Molempien pohjoisten yliopistojen lukukauden avajaiset olivat kuluneella viikolla, ja kummankin yliopiston rehtorin, Lauri Lajusen Oulussa ja Esko Riepulän Rovaniemellä, puheet tuotiin näytävästi lehdistä esille. Molemmissa puheissa puututtiin loppukesästä julkisuuteen taas kerran nousseisiin tutkimuseettisiin kysymyksiin ja tutkimuksen rahoitusongelmiin. Nimiä ei mainittu, mutta lähtökohtana rehtoreille on selvästi ollut kuopiolainen tapaus Riekkiset.

Suurta huomiota julkisuudessa herätti uutinen, jossa kerrottiin professori Paavo Riekkisen ja hänen samannimisen tutkimusjohtaja-poikkansa sijoittaneen omille tileilleen osan tutkimusprojekteilleen saamistaan rahoista. Professori Riekkinen on Alzheimerin taudin kansainvälisesti tunnettu tutkija, joka on auliisti vuosien varrella kertonut myös kotimaisessa julkisuudessa työstään. Kukaan ei voi moittia hänen aktiiviteettiaan sen enempää kotimaisen kuin ulkomaisen tutkimusrahoituksen hankkimisessa, ja varmaan sitä monet kollegat ovat myös kadehtineet. Lehtitietojen mukaan Riekkinen on hankkinut projekteilleen 100 miljoonan markan rahoituksen, mikä Suomen oloissa on todella suuri summa.

Rahasotkun tultua ilmi Riekkinen ei menetellyt perisuomalaisella tavalla eli ei ryhtynyt kieltämään asiaa ja alkanut myöntää vasta mahdollisen oikeusprosessin edetessä. Hän osaa erinomaisesti hoitaa julkisuuden. Ensitöikseen Riekkiset yhdessä maksoivat 1,5 miljoonaa markkaa tileilleen sijoitettuja rahoja. Isä-Riekkinen pääsi sopivasti eläkkeelle tarvitsematta erota tai pelätä erotetuksi joutumista, kuten eräälle hänen kollegalleen Kuopiossa oli tapahtunut, mutta Riekkinen junior erosi välittömästi virastaan. Lisäksi isä-Riekkinen jätti näytävästi Suomen Akatemian lääketieteellisen toimikunnan jäsenen tehtävät; häntä oli jo edellisen toimikunnan aikana arvosteltu kotiinpäin vetämisestä tutkimusrahojen jaossa.

Tiedotusvälineille toimittamassaan selityksessä professori Riekkinen esiintyi katuvaivana syntisenä. Hän oli täysin antautunut työnsä, polkenut vuodesta toiseen oravanpyörässä, ei ollut ehtinyt pitää lomaa ja oli laiminlyönyt perhettään. Tutkimus- ja rahanhankintamatkat ulkomailla olivat vieneet ison osan vuodesta. Kun rapatessa aina roiskuu, ei rahavirtojen hallitseminen enää onnistunut. Taitavasti hän johdatti lukijat käsitykseen, että hän oli vain olosuhteiden marttyyri, ja suomalaiset usein mielellään asettuvat kärsivien puolelle. Joutuminen kilpailun ja tulosvastuun oravanpyörään ei ole vieras ilmiö kollegoille. Yhä useammat professorit, laitosten ja tutkimusprojektien johtajat samoin kuin paikkaa auringossa tavoittelevat nuoremmat tutkijat työskentelevät kasvavan vaatimusten paineen alaisina. Näytteitä, tuloksia ja saavutuksia odottavat niin tutkijayhteisö kuin yliopistot ja opetusministeriö. Toisaalta tutkimustyö on aina ollut ja tulee olemaan täysvuorokautista ponnistelua, jossa ei aikaa eikä vaivoja aina lasketa eikä edes voi tai saa laskea. Tämä ei silti merkitse, että tutkija pitäisi ehdoin tahdoin ajaa loppuun asettamalla yhä uusia tulosvastuullisuuksia. Eikä viittaaminen oravanpyörään ole syy anteeksiannolle rahoitusvilppikysymyksissä.

Sitä ei myöskään ole se että projektinjohtaja on onnistunut saamaan "liikaa" rahaa. Rahan hankinta on tutkimusprojektien johtajien tavanmukaista työtä, jossa toiset menestyvät toisia paremmin. Edellytykset tällaiselle toiminnalle ovat myös muuttuneet. Vielä parikymmentä vuotta sitten opetusministeriössä ei lainkaan suvaittu yliopistojen ulkopuolista nk. tilaustyö-rahoitusta. Tänä päivänä sama

ministeriö pitää välttämättömänä, että tutkimukseen hankitaan yritysmaailmasta rahaa. Kun mikään tutkimusprojekti ei onnistu ilman johtajaa, myös hankkeen taloudellisen menestymisen paineet laskeutuvat tämän harteille. Professoreilla ei kuitenkaan ole liikkeenjohdollista koulutusta eikä toisaalta heidän työtään projektin johtajana useinkaan erikseen korvata. Heidän edellytetään johtavan suuriakin hankkeita o.t.o.

Näissä keskinäisen kilpailun ja yleisen tulosvastuun paineessa saattaa tutkija stressaantua ja sekaantua asioiden hoidossa. Kuopion yliopiston tehtävä on tutkia Riekkisten tapaus perusteellisesti. Kysymys on nimittäin tärkeästä eettisestä asiasta. Yliopistojen ja tutkimuslaitosten ylle ei saa levitä epäluuloja ja huonoa mainetta, että tutkijat käyttävät rahoja holtittomasti ja että tästä syystä varmaan itse tutkimuksetkin tuloksineen ovat epäluotettavia. Tämänkaltainen huoli on näkynyt loppukesän lehtikirjoittelussa sekä tiedeyhteisön keskuudessa käydyissä keskusteluissa, ja sitä heijastavat myös alussa mainitsemani rehtorien avajaispuheet.

Puheissaan rehtorit kysyivät, onko yliopistojen valvonta liian lepsua ja ollaanko menossa ulkopuolisen rahan kiellosta toiseen äärimmäisyyteen, tutkimuksen rahoittamiseen kokonaan markkinavoimien ehdoilla hyvine ja pahoine seurauksineen. Rehtori Lajunen vaati yliopistojen sisäisen tarkastuksen tehostamista sekä selkeätä rajanvetoa henkilökohtaisten apurahojen ja tutkimusryhmän rahoituksen välillä. Näihin esityksiin voi yhtyä. Varmaan tulisi myös tutkia, miten etenkin suurien tutkimusprojektien johtoa tulisi kehittää ja vastuuta eriyttää. Joka tapauksessa tarvitaan avointa ja jatkuvaa keskustelua kaikista tutkimuseettisistä kysymyksistä. Tämä asettaa lisähaasteita myös tiedeyhteisön yhteiselle tutkimuseettiselle neuvottelukunnalle, jonka tähänkin mennessä ansiokas toiminta tarvitsisi korkeampaa profiilia ja suurempaa tunnettavuutta niin tiedeyhteisössä kuin julkisuudessa.

Jerisjärvellä 9.9.99

Kirjoittaja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtaja.

